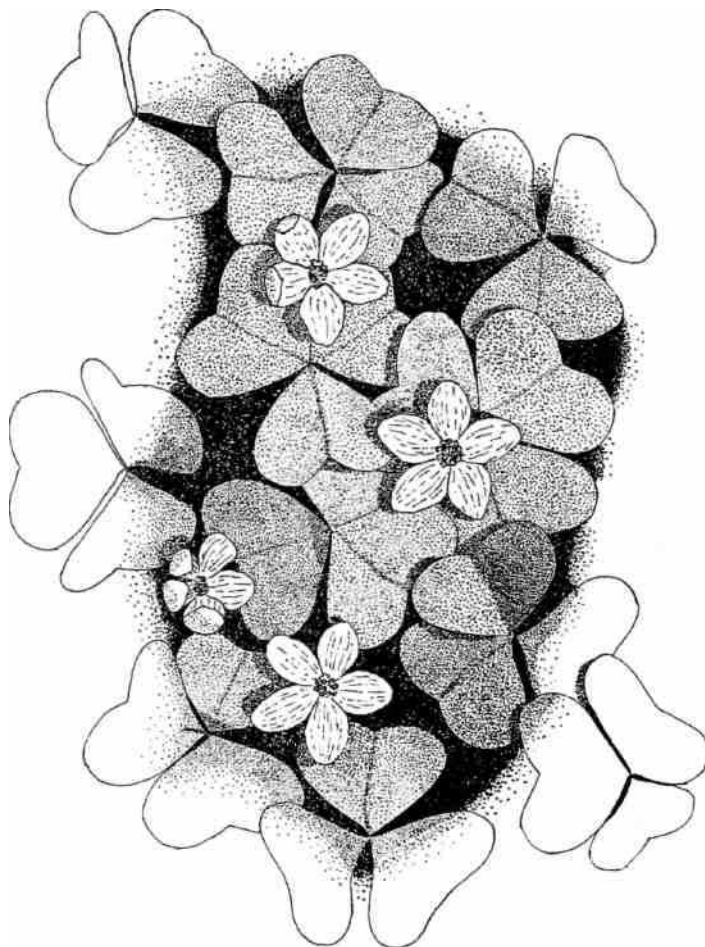

Harsyrans hemligheter

RAOUL ISEBORG

Vem har väl inte under vårpromenaden glatt sig åt vidsträckta vitsippsfält i skogsbackarna. Ofta ser man också en annan, nästan vit blomma som heter harsyra. Vem har väl inte snappat åt sig ett blad och tuggat på det för att känna den uppfriskande sura smaken.

Släktet *Oxalis* är mycket omfattande och innehåller omkring 850 arter, de flesta tropiska och mycket olika i form och färg. Det finns buskar, kuddväxter och arter med tjock vattenhållande stam (suckulenter). I ett närstående släkte

Harsyra

Teckning av Bengt Nicolson

finns den i Sverige nyligen introducerade frukten carambola (*Averrhoa bilimbi*), den med ett stjärnlikt tvärsnitt. Vissa arter har en uppsvälld jordstam och odlas i tropiska trakter som grönsak.

I Sverige finns bara en vild art av detta släkte, *Oxalis acetosella* (av grek. oxys = sur och hals = salt, samt lat. acetosella = den lilla syran). Släktet karakteriseras av att innehålla oxalsyra som ju har fått sitt namn av växtsläktet. I vår harsyra uppgår halten oxalsyra till en procent, men i en medelhavsart ända upp till 16 procent.

Även om man kan friska upp salladen med blad eller lemonaden med lite pressad harsyra, så tillrådes stor försiktighet. Oxalsyran (eller rättare dess salt, kaliumoxalat) är mycket giftigt i stora doser och verkar kraftigt urkalkande på skelettet. Dödlig dos lär vara fem gram.

Växten har använts sedan urminnes tider, men har numera helt förlorat intresse som officinell. man trodde att den var blodrenande, bra mot skörbjugg och gulsot och nyttig vid njursjukdomar. Vad beträffar det sistnämnda vet vi numera bättre. I gamla farmakopeer benämndes den "Sal Acetocella".

Mängder av namn har förekommit på denna växt, de flesta med anknytning till dess sura smak: skogssyra, kattsyra, göksyra, surväppling, surklöver, surkålstoppor och — kanske för oss det lätt komiska — surströmming.

Harsyran har en del botaniskt ovanliga egenskaper. Den blommar på våren med stora, vita violettstrimmiga kronblad, ibland är de helt violetta eller rosaröda. Längst in sitter de gula nekta-rierna. Men har ni tittat på växten på sommaren eller hösten? Man hittar då mängder med knoppar som inte slagit ut. De kommer heller aldrig inte att göra det, eftersom detta är harsyrans verkliga sätt att föröka sig genom självpollinering.

Botanisterna kallar detta för kleistogami (av grek. kleistos = sluten och gamos = äktenskap). Det finns ett fåtal andra svenska örter som är kleistogama, bl a underviolen.

Men det är inte slut med hemligheterna. Fröskalet har en märklig uppbyggnad och en unik spridningsmekanism. Fröets ytterlager är ett elastiskt utspänt skikt, innerdelen består av hygrofana (vattenuptagande) celler. Vid mognaden rännar ytterlagret av spänningen inifrån och fröet skjuts ut som av en kanon. Fröet kan landa en meter från moderplantan.

Säkert har ni också märkt att harsyran "somnar" på natten. De hjärtlika småbladen är ledade och böjer sig nedåt vid regn och mörker, denna rörelse är gemensam för de flesta *Oxalis*-arter. En närstående art (*Biophytum sensitivum*) finns i tropikerna och reagerar blixtnabbt vid beröring, ännu snabbare än vår inte ovanliga krukväxt *Mimosa pudica*.

Några andra *Oxalis*-arter förekommer som tämligen nyinkomna ogräs i rabatter, andra åter odlas, både utomhus och i kruka.